

Živko Bjelanović
Split

NOVO PREZIMENSKO OGLEDALO

HRVATSKI PREZIMENIK – pučanstvo Republike Hrvatske na početku 21. stoljeća (uredili Franjo Maletić i Petar Šimunović), I-III, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008.

Prije tri o pol desetljeća izašao je *Leksik prezimena SR Hrvatske* (Institut za jezik – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976, 772 str. velikog formata) s predgovorom o jezičnom znaku i o onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj, s bibliografijom radova o antroponimiji u Hrvatskoj te s fondom od blizu stotinu tisuća prezimena s njihovim rasporedom na hrvatskom prostoru prema popisu stanovništva 1948. godine. Namjenu njegovih priređivača (Valentin Putanec, Petar Šimunović) da bude priručnik za proučavanje antroponimije *Leksik* je u potpunosti ostvario jer je u istraživanju ne samo prezimena nego i svih ostalih antroponima od kojih se nekim tvorbenim načinom tvore prezimena bio nezaobilazan izvor podataka o hrvatskim prezimenima od njihove pojave do naših dana.

Hrvatski prezimenik nastao je po uzoru na *Leksik prezimena SR Hrvatske*. Razlika među njima nije u metodologiji obrade prezimenske građe. Razlika je u građi. *Prezimenik* je novo ogledalo hrvatskog prezimenskog leksika prije svega po tome što je nastao na popisu stanovništva s početka našega stoljeća. Razlika nije samo u približno dvadesetak tisuća novih prezimena. Razlike u strukturi ukupnog korpusa znatno su dublje. Tek kada bismo usporedbom prezimenskog korpusa iz 1948. i korpusa iz 2001. godine utvrdili kojih je prezimena u razmaku od pedeset godina nestalo, odnosno koja su se nova pojavila, i kad bismo opisali jezične odlike i prostorni razmještaj jednih i drugih, imali bismo jasniju sliku promjena u korpusu s početka 21. stoljeća u odnosu na korpus iz sredine prošloga stoljeća i to promjena i u jezičnom i u demografskom smislu. Prezimena su prvorazredan sociolingvistički fenomen jer se u rasporedu fonoloških, morfoloških i tvorbenih signala kao jezične zbilje u njihovoj postavi ogledaju otisci nejezičnih fenomena, tj. nositelji prezimenskog znaka u odgovarajućem vremenu i odgovarajućem prostoru.

U prvoj knjizi *Prezimenika* (str. 742) nalazi se uvodna studija akademika Petra Šimunovića *Hrvatska u prezimenima* s tisuću najučestalijih prezimena u Hrvatskoj (njihove jezične i onomastičke poruke te njihova klasifikacija po vrsti osnove), bibliografija

antroponomastičkih, demografskih, migracijskih i rodoslovnih jedinica (str. 7-165) te prezimena po abecednom redu (A-K). U drugoj su knjizi (str. 639) sva ostala od 114643 prezimena (L-Ž), navedena, kao i u prvoj knjizi, abecednim poretkom s podatkom o broju nositelja, broju obitelji, mjestu i općini u kojoj su popisani. U trećoj knjizi (str. 718) nakon uvoda o imenima naselja, o procesima hrvatskoga naseljavanja, o semantičkim ojkonomnim kategorijama itd. popis 6654 naselja u 20 hrvatskih županija i u gradu Zagrebu, s prezimenima njihovih stanovnika i broju obitelji svakog od njih.

Uvodna je studija, kako ističe njezin autor, mozaični prikaz hrvatske prezimenske problematike. Dodajem ovom da su teme koje su u mozaiku onoliko temeljito obrađene koliko su obrađene temeljito i u autorovoj knjizi *Hrvatska prezimena* (III. Izdanje, Golden marketing – Tehnička knjiga Zagreb, 2006.) i da autor s izvanrednim poznavanjem dostignuća u onomastičkim i antroponomastičkim istraživanjima daje jasnu naznaku tema kojima bi trebala biti okrenuta buduća istraživanja.

Uz analizu osobina prezimskih znakova sa stajališta samo jezične zbilje u njihovim postavama (motivacija, značenje, dijelovi strukture, rod i broj, odnos prema jezičnoj normi, naglasak itd.) autor opisuje prezimena i sa socioonomastičkog stajališta. Tako npr. pojavu prezimena kao stalnog, nepromjenljivog i nasljednog člana imenske formule povezuje s razvijenim feudalnim odnosima u sjevernoj Italiji, objašnjava zašto su se od svih naših prostora prezimena pojavila najprije u dalmatinskim gradovima (XII. stoljeće) i zašto se tek od XVI. stoljeća javlja prezime kao znak za identifikaciju i članova nepovlaštenih staleža. Međusobnom isprepletenošću jezičnih i nejezičnih realnosti tumači i neravnomjernu raspodjelu prezimena na -ić i na -ović/-ević na hrvatskim prostorima, pojavu hrvatskih prezimena u susjedstvu (Italija, Austrija, Mađarska) i u prekooceanskim zemljama (SAD, Čile), nasilna preimenovanja istarskih prezimena, identifikaciju žena u neslužbenoj imenskoj formuli itd.

Prezimenik će onomastičarima, posebno antroponomastičarima, biti ubuduće ono što im je dosad bio *Leksik prezimena*, tj. nezaobilazan izvor podataka ne samo o prezimenima nego i o osobnim imenima i nadimcima od kojih su konverzijom, pokraćivanjem ili sufiksacijom nastali prezimski znakovi. Za ovu vrstu proučavatelja onomastičkog leksika agilni je izdavač izdao i dopunu troknjižju, *Obratnik hrvatskih prezimena i imena naselja*, IV. separatnu knjigu u kojoj se sva prezimena nalaze u unazadnoabecednom poretku. U ovakvom se redoslijedu potpunije nego u abecednom ogledaju jezične odlike prezimena u njihovu gramatičkom i leksičkom dijelu izraza, od oblikotvornog morfema na kraju pa uzastopicom tvorbenih morfema do leksičkog morfema na početku njihove strukture, ako im je struktura slojevite tvorbene prirode. Nezaobilazan je izvor podataka i za demografska istraživanja. Nije slučajno da su najprije demografi uočili potrebu da se obnovi projekt *Leksika prezimena* jer se u rasporedu prezimena u prostoru i u broju njihovih nositelja ogleda struktura stanovništva i zakonitosti u njegovu kretanju, pogotovo kad postoji osnova za kvantitativnu analizu i usporedbu s nekim od prethodnih popisnih razdoblja. Nezaobilazan je izvor podataka i za svakoga onoga koji želi saznati kakvi se sadržaji, izgubljeni u vremenu, mogu otkriti u jezičnom tkivu njegova prezimena.

U grafičkoj i likovnoj opremi *Prezimenika* ostvarene su čudesne mogućnosti računalne tehnologije. Na ovitku svake knjige u biografskim (i bibliografskim) podacima o urednicima ogleda se udio svakoga od njih u realizaciji projekta. Na ovitku su i ulomci iz recenzija akademika Milana Moguša i akademika Augusta Kovačeca. Dvije tvrdnje recenzenata neka ovom prikazu budu zaključak: »*Prezimenik* je nezaobilazno gradivo istraživačima demografskih, migracijskih, kulturnih i socio-ekonomskih kretanja; međaš od kojega će trebati započeti pratiti migracijska kretanja prema prošlosti i prema budućnosti.«